

Прилог истраживању геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској

Мр Слободан Наградић

slobodannagradic@hotmail.com

Приказ

УДК 343.819.5(497.13+497.15)"1941/1945" (048.83)

DOI 10.7251/TOP1905266N

Приказ књиге: Јован Мирковић, *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској, „Свет књиге“, Београд, 2107*

Књига о којој исписујем ову кратку глосу има јасан и недвосмислен наслов: *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској*, а њен аутор је већ афирмисан историчар и музеолог, г. Јован Мирковић, који је својим обимним и разноврсним стваралачким опусом доброно познат и признат у научно-стручним и публицистичким „круговима“. Књигу је објавила издавачка кућа „Свет књиге“ из Београда. Иначе, „Свет књиге“ је и досад објављивао ауторе са ових наших, западносрпских простора, афирмишући тиме и тако и ствараоце из Републике Српске. Књига је изузетно лијепо и функционално технички, графички и ликовно уређена и опремљена. На више од 600 страница великог формата објављено је неколико стотина фотографија – на неколиким страницама и по три-четири фотографије – које су историјски документи првог реда и највеће хеуристичке вриједности. Осим фотографија на којима се јасно виде остаци порушених цркава, односно храмова, прије него што су били оштећени или срушени, затим пострадалих свештеника који су чинодејствовали у тим храмовима, ту су и историјске и географске карте, фотографије историјских, политичких и војних личности, прије свега из саме Независне Државе Хрватске, фотографије споменика подигнутих на мјестима страдања српског православног становништва, те факсимили пописа жртава из

појединих крајева, факсимили докумената из НДХ који свједоче о тортури којој је било изложено некатоличко становништво те монструм државе итд. Такође, Мирковићева публикација састоји се, поред Уводне напомене, Предговора, Литературе и извора, те Белешке о аутору, од 12 поглавља, која дјелимично одражавају административну подјелу НДХ на историјско-географске регије, а није праћена формална, канонска црквена организација СПЦ, тј. подјела на епархије, па су страдања цркве, свештенства и вјерника дата по том критеријуму: нпр. страдање у Далмацији, Срему, Херцеговини, Лици, Босанској крајини и сл.

У меритуму, што би рекли правници, сматрам да је највећа вриједност ове публикације то што је она штампана двојезично – на српском и енглеском језику. Јер, и до сада су код нас објављиване књиге и друге публикације о страдању српског народа и његове цркве у Независној Држави Хрватској, при чему не мислим само на вјерске објекте, на храмове дакле, него на укупну структуру, организацију, свештена и друга званична лица црквене хијерархије, али и практиковање духовно-конфесионалног живота грађана православне вјероисповијести, а српске националне детерминације и исходишта, али ниједна од њих није била штампана и на енглеском језику. Та чињеница даје посебну тежину, значај и значење Мирковићевом дјелу, јер ће се књига моћи читати и користити и изван српског говорног подручја.

Комплементарно томе, може се рећи да је Мирковић најопсежније и најминуциозније од свих аутора код нас до сад истражио и приказао „голготу“ Српске православне цркве кроз коју је она прошла за четири године, колико је постојала и функционисала Независна Држава Хрватска. Он користи врло прецизну терминологију: нпр. име државне творевине која је формирана на територији Хрватске (у односу на данашње габарите Републике Хрватске она, ипак, није обухватала цијелу њену површину), Босне и Херцеговине и Срема он не ставља под знаке навода, нити користи формулацију „тзв.“, која се још може сусрести код појединих аутора као код готово свих из доба претходне државе и политичког система, кад се израз тзв. Независна Држава Хрватска користио амнестије ради, тј. тиме се жељело рећи да то и није била држава, него насилна власт једне групе, усташа, који су само мањи дио хрватског народа, без икаквог легалитета и легитимитета. Напротив, Мирковић крајње обазриво, али историјски неспорно користи називе и квалификације за органе и тијела те државе, јер се у уништавању Српске православне цркве, њеног свештенства, монаштва и вјерника није радило ни о каквом инциденту, спорадичном и неодговорном

испаду неке пијане руље усташа, него о државном пројекту и његовој ужасној и трагичној реализацији на просторима на којима је она имала суверену и ефективну власт. Аутор аутентично потврђује да су у масакрима над Србима, њиховим светињама и имовини учествовали не само припадници усташке „странке“, него и домобрани, редарственици, оружници и др. Због тога што је то тако, зато и није покушавана нека „класична“ денацификација, односно деушташизација хрватског друштва одмах после Другог свјетског рата и успостављања друге југословенске државе на новим начелима и са новим системом врједности. Истовремено, због масовног учествовања хрватског пучанства у злочинима над српским народом, Јеврејима, Ромима, Хрватима антифашистима, комунистима, те припадницима Старокатоличке цркве у Хрватској, те бенеvolentног става нових власти према готово свим припадницима противничких оружаних формација унутар НДХ, изузев окорјелих усташких зликоваца и вођа, тј. широке амнестије и посвемашњег афирмисања, па и „натурања“ идеологије братства и јединства, а што је унутар већине хрватског народа само учврстило увјерење да су злочини не само могући него и исплативи, јер се за њих углавном не одговара, и јесте било могуће повампирење неоусташтва у Хрватској 90-их година 20. вијека, односно својеврсна, тиха рехабилитација Ендехазије од стране политичких режима предвођених владама Хрватске демократске заједнице у новој, самосталној и независној хрватској држави од 1992. па до данас.

Осим што је документовао, ријечју и фотографијом или факсимилом неког документа из времена у којима су се злочини над Србима и њиховом црквом догађали, уништавање вјерских објеката, највише храмова, али и манастирских здања, затим капела, гробаља, тј. споменика упокојеним припадницима православне вјероисповијести, а нарочито убиства, мучења, протјеривања, одузимање службе и имовине, те остале тортуре над православним свештеницима, монасима и монахињама, владикама, игуманима и архимандритима, затим другим службеницима унутар православних парохија и епископија - само број убијених православних јереја, различитог нивоа и „функције“, укључујући и три владике и једног митрополита, примиче се цифри од 200 душа - Мирковић је покушао да одговори и на кључно питање, које гласи: зашто? Зашто су толико масовно и свирепо убијани и на друге начине терорисани православни свештеници и други великодостојници Српске православне цркве, односно обичан православни српски народ, нарavno и припадници већ помињаних народа (Јевреји, Роми итд.), конфе-

сија (тзв. старокатолици) и идеологија (комунисти, љевичари, антифашисти и др.) у Независној Држави Хрватској? Шта је „мотивисало“, а шта, пак, „стимулисало“ припаднике и битне представнике Независне Хрватске Државе на толико масовне и монструозне злочине против својих грађана друг(ачи)је националне детерминације и вјерске припадности? Такво и њему слична питања постављали су и други истраживачи и мислиоци у Мирковићевој књизи актуелизоване проблематике, то ће, вјероватно, постављати и неки будући научници и публицисти, али за сад нема унисоног и опште прихваћеног одговора на тако једноставно, иако болно питање.

Наш аутор је, са своје стране, дао допринос или, прецизније речено, можда ојачао аргументацију за тезу по којој су за злочине над Србима и Српском црквом у НДХ знали, инспирисали их, одобравали, потом прикривали, па опраштали починиоцима, најшири кругови у Римокатоличкој цркви у Хрватској, а посебно њени врхови, укључујући и Свету столицу, односно самог папу. Речена теза није, наравно, само Мирковићева, него она доминира код већине досадашњих истраживача геноцида у НДХ и улоге Римокатоличке цркве у Хрвата у томе. Том проблему Мирковић је посветио посебно, посљедње поглавље своје монографије, под насловом „Улога Римокатоличке цркве“. Све што је прикупио, обрадио, систематизовао и као документ презентовао у том поглављу, по Мирковићевим ријечима показује однос и доказује сарадњу „Римокатоличке цркве у Хрватској са усташком организацијом“, односно да је она носилац „идеолошке основе на којој се темељила Независна Држава Хрватска... Римокатоличка црква је пружала пуну подршку хрватској усташкој држави, почев од речи добродошлице поглавнику и његовим усташама, панегирицима њеном вођству на Бискупској конференцији 1941. године, све до последњих покушаја одржавања те државне творевине, када је крај рата већ био извештан, кроз закључке Бискупске конференције 1945. године“ (стр. 561).

Иако данас Римокатоличка црква у Хрвата, па и католичка публицистика уопште у Републици Хрватској, а све више и официјелна наука у тој држави, негира не само кривицу и одговорност цркве у Хрвата за почињене злочине, него и ма какво учествовање у њима. Штавише, иде се отворено и безобзирно у другу крајност, тј. у нарацију по којој су бројни високи представници Римокатоличке цркве, укључујући бискупе и надбискупа, лично се ангажовали на спасавању бројних српских породица, дјеце, цивила, свештеника. Да није докумената које г. Мирковић показује у својој књизи, а из којих се очигледно види

да је заправо лакше доказати супротно, можда би неки наивни читалац и екуменски склон искрени вјерник још некако и повјеровао у такву при-повијест, а овако.... Одвећ је пуно католичких свећеника и других црквених „дужносника“ који су у вријеме рата и власти НДХ директно укрвали руке, било као директни инспиратори и налогодавци злочина, било као „банални“ извршиоци масакра и/или терора, а није мало ни оних који су накнадно одобравали, оправдавали, па и посвећивали злочине. На страни 600 ове огромне књиге Мирковић цитира књигу Гојка Ристе Дакине, *Буди католик или умри (Геноцид над Србима у НДХ)*, у којој је поименично навео 989 католичких свештеника који су на овај или онај начин, у оволикој или оноликој мјери, учествовали у неком криминалном чину против Срба и православља, од чега овдје помињем само чињеницу да је још у Краљевини Југославији било регистровано 48 свештеника усташа са положеном усташком заклетвом или присегом, затим да је 128 Божјих пастира католичке провинијенције учествовало у покатоличавању православних Срба, да су 133 организовали прогоне и покоље српског становништва, а 27 их је директно вршило клање. Довољно ваљда говори и податак да је 28 католичких свештеника осуђено на смрт вјешањем или стријељањем. Па нису ваљда сви невини осуђени, упркос мањкавости судских поступака. Иначе, други аутори наводе и већи број по злу активних свештеника Римокатоличке цркве у НДХ. На крају крајева, и сам врх Римокатоличке цркве у НДХ је директно признао, у Меморандуму који је надбискуп Алојзије Степинац доставио папи Пију XII 18. маја 1943. године, да је до тада, дакле само у прве двије ратне године, из православља у католичанство преведено 240 хиљада Срба, а тај број до краја рата је свакако био већи. Сумњамо да су конверзије обављане само због самилости и хуманизма католичких прелата, часних сестара и мјесно надлежних бискупа.

Дакле, изван рационалне сумње је чињеница да су најодговорнији „кругови“ у Римокатоличкој цркви у Хрвата знали за злодјела усташке страховладе и тадашње хрватске државе против православних Срба, и других друштвених група свакако, да су неки припадници Цркве и сами у томе учествовали, да је о свему томе знао и Ватикан, који, истине ради, није *de iure* (због рата, јер Ватикан не признаје државе које су настале или се одржавају насиљем, без обзира на то што и сам понекад подстиче и/или оправдава насиље), али јесте *de facto* признао Независну Државу Хрватску, па је чак одржавао и неке специфичне дипломатске односе са њом, залагао се за њу код њених савез-

ника, бринуо се за судбину њених главних протагониста на крају рата, те спашавајући и најокорјелије криминалце од руке правде и сл. Наш аутор и у Предговору и у посљедњем, већ цитираном поглављу, јасно десигнира о чему се радило у Независној Држави Хрватској кад су (били) посриједи православни Срби, њихове богомоље и свештеници. Дакле, шизматици, а то су управо православни Срби, по усташкој терминологији, страдали су директном физичком ликвидацијом, затим, као друга мјера, депортација или принудна исељења, најчешће у Србију, и сл., напоскон ту је и присилно покатоличавање, а уз то и оснивање тзв. Хрватске православне цркве, што је такође био удар на српско православље. Све што су (у)радили Римокатоличка црква и њен клер на затирању српског народа, заправо је било провођење и остварење државне политике НДХ. У томе је несумњив *scimen* цркве у Хрватска, због тога тешко и споро иде помирење међу црквама и вјерницима и питање кад и како ће до њега доћи, те на шта ће оно личити ако се икад оствари.

Предговор овој књизи написао је Његово преосвештенство г. Јован (Ђулибрк), епископ Пакрачко-славонски, који је по много чему особен и осебујан. У том кратком тексту, епископ Јован износи једну нову, односно макар ријетко „експлоатисану“ теорију, ако не баш директно супротстављену Мирковићевој, онда свакако значајно различиту од ње, о карактеру усташког режима у НДХ. Њ. п. Јован, наиме, позивајући се на неколике релевантне стране ауторе, постулира мисао о усташкој револуцији - уосталом, усташе су сами себе „дефинисали“ као хрватске револуционаре - што је, бар код нас, озбиљна теоријска иновација, затим нуди једно нијансираније размишљање о „квалитету“ и квантитету учествовања Римокатоличке цркве у злочинима над Србима, посебно над православљем у НДХ, те неколиким другим темама о којима смо до сад читали мање-више једнозначну литературу. Његов исказ је свакако полемичан и полисемичан, иште реплику и дебат, али о њему овдје нећемо расправљати, јер је ово осврт на књигу другог аутора, а не владике Јована.

У закључку ове експликације може се констатовати да је српска научна, стручна и читалачка јавност књигом *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској* Јована Мирковића добила користан, цјеловит и детаљан приказ геноцидне политике и праксе система власти Независне Државе Хрватске према организацији, институцијама, храмовима и свештенослужитељима Српске православне цркве у периоду 1941-1995. година.